

Grochowski, Leonard

"Ecclesia posnaniensis opuscula Mariano Banaszak septuagenario dedicata", Poznań 1998 : [recenzja]

Mazowieckie Studia Humanistyczne 7/1, 150-154

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

z tego wykluczono z partii 5809 osób, złożono wniosków o zwolnienie ze stanowisk – 3255. Około 65% ukaranych stanowili pracownicy umysłowi i to przeważnie na kierowniczych stanowiskach³. Ten nacisk na zwalczanie nadużyć, co prawda, nie był w stanie zmienić ich mechanizmu czy zminimalizować zjawiska, ale stanowił istotny element obrazu nowej ekipy władzy.

W swojej klasie praca T. Kisielewskiego jest intelektualnie ciekawa i oryginalna. Może stanowić interesującą lekturę nie tylko dla profesjonalnych historyków, ale również dla szerszego grona czytelników, zainteresowanych dziejami PRL.

Dariusz Jarosz

Ecclesia posnaniensis opuscula Mariano Banaszak septuagenario dedicata, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Teologiczny, Poznań 1998, str. 407.

Prezentowana publikacja jest Księgą Pamiątkową. W pierwotnych zamierzeniach miała być formą dedykacji jubileuszowej z okazji 70-lecia urodzin księdza profesora dr hab. Mariana Banaszaka (ur. 1926 r.), związanego z archidiecezją poznańską. Tymczasem nagła jego śmierć w 1997 r. sprawiła, iż książka przygotowywana przez zespół historyków Wydziału Teologicznego UAM, z udziałem historyków innych ośrodków stała się pośmiertnym wyrazem pamięci i hołdu dla historyka Kościoła dużego formatu, dla jego dorobku badawczego, a także szerokiej działalności w kierowniczych gremiach kościelnych instytucji naukowych. Obok prowadzonych badań naukowych i zajęć dydaktycznych na stanowisku profesora Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Poznaniu i Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, był w tej uczelni dziekanem Wydziału Teologicznego, a następnie Wydziału Kościelnych Nauk Historycznych i Społecznych. Równolegle w Poznaniu pełnił funkcję dziekana Papieskiego Wydziału Teologicznego, sprawował urząd dyrektora Archiwum Archidiecezjalnego, które zmodernizował oraz przewodniczył reaktywowanej, m.in. dzięki jego staraniom, Komisji Teologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Tej niezwykle twórczej naukowo osobowości Księdza Profesora poświęcona Księga Pamiątkowa obejmuje studia o tematyce historyczno-kościelnej, które pozostają w znacznej styczności z kierunkami badań przez niego podejmowanymi.

Zamieszczone w publikacji 28 studiów o różnej objętości, a zwłaszcza o zróżnicowanej problematyce, poświęcone niemal wszystkie historii Kościoła głównie Wielkopolski z wyróżnieniem archidiecezji poznańskiej, a następnie gnieź-

³ Archiwum Akt Nowych, KC PZPR, XI/281, k. 53–55, Notatka o działalności zespołów partyjnych powołanych do walki z nadużyciami i korupcją, kwiecień 1958 r.

nieńskiej. Kilka studiów ukazuje również problematykę historyczno-kościelną ogólnopolską. Z tej różnorodności zaprezentowanych zagadnień można wyróżnić określone wątki badawcze, z których dwa są tematycznie spójne, pozostałe w większości wyrażają jedynie powiązania z głównymi nurtami kolejnych epok i okresów w dziejach Kościoła głównie wielkopolskiego.

Na pierwszym planie znajduje się wątek świętowojciechowy, wielokrotnie w badaniach analizowany. Podstawowym członem tego wątku jest znakomite studium Gerarda Labudy *Nad legendą o św. Wojciechu „Tempore illo”*. Analiza źródłowa (s. 11–31). Stanowi ono kolejne i zarazem nowe spojrzenie na ten dokument i na tyle ważne dla badań, „że wywołuje – jak stwierdza autor – i kontrowersje, ale i przyciąga uwagę jak może żaden inny z tego okresu”. Do tego problemu nawiązują dwa krótkie opracowania również interesujące. Jest to praca Alicji Karłowskiej-Kamzowej *Atrybuty św. Wojciecha w sztuce polskiej* (s. 33–38). Drugie autorstwa Kazimierza Śmigła *Gnieźnieńskie relikwie św. Wojciecha* (s. 39–45) daje syntetyczny zarys dziejów tych relikwii; przedstawia obecny ich stan oraz problem współczesnych badań i ekspertyz odnośnie do ich autentyczności.

Kolejny wątek związany z tą samą epoką polskiego średniowiecza tworzą trzy studia, które rzucają nowe światło na niektóre problemy Kościoła tej epoki: Zofii Kurnatowskiej *Początki organizacji parafialnej w Wielkopolsce. Głos archeologa* (s. 47–54), Antoniego Gąsiorowskiego *Katalogi członków średniowiecznych kapituł Wielkopolski* (s. 55–64) oraz Jerzego Walachowicza *Początki zwierzchnictwa terytorialnego biskupów kamieńskich* (s. 65–72).

Z dziejami nowożytnymi Kościoła w Wielkopolsce są związane również dwa wątki badawcze. Pierwszy merytorycznie spójny ukazuje problematykę parafialną dotyczącą głównie proboszcza. Wyrażają ją kolejne prace, a mianowicie artykuł Anzelma Weissa *Franciszka Bębnowskiego droga do probostwa wolsztyńskiego* (s. 113–118), studium Stanisława K. Olczaka *Obsada parafii w archidiaconacie poznańskim w końcu XVII wieku* (s. 131–137) i praca Ryszarda Marciniaka *O uposażeniu plebana w Lutogniewie od XV do XVIII wieku* (s. 73–82). Na podkreślenie, z uwagi na walory źródłowe, zasługuje studium Feliksa Lenorta *Libri inscriptionum paroeciales w okresie staropolskim. Aspekt normatywny* (s. 99–106), ukazuje bowiem funkcjonowanie również w tym czasie w urzędach parafialnych i dekanalnych tzw. ksiąg wpisów, które rejestrowały obieg dokumentacji, ważny obecnie dla badań źródłowych.

Na wątek badawczy związany jedynie z epoką nowożytną składa się pięć kolejnych studiów, prezentujących szczegółowe zagadnienia z życia Kościoła i wielkopolskiego, i polskiego. W odniesieniu do Wielkopolski jest to wykaz benedyktyńskich opatów z Lubinia pióra Krystyny Górskiej-Gołaskiej *Opaci lubińscy XV i XVI wieku* (s. 83–97) oraz interesujące studium Konrada Lutyńskiego *Imago thaumaturga, miraculosa, gratiosa. Pokłosie wizytacji Józefa Rogaliń-*

skiego w archidiakonacie śremskim w latach 1777–1778 (s. 119–129), o tyle ciekawe, że ukazuje rozróżnianie już w tamtym czasie przedmiotów sakralnych na te, które były przedmiotem kultu i te nieliczne związane z cudami. Do tego wątku należy też nieduży artykuł Tadeusza Walachowicza *Uwagi o procesie karnym w sądownictwie diecezji poznańskiej w czasach Księstwa Warszawskiego* (s. 149–154). Z ogólnokościelnych zagadnień na podkreślenie zasługują dwie ważne pozycje związane z okresem nowożytnym, a mianowicie studium Stanisława Litaka *Francuski nurt w wychowaniu i szkolnictwie w Polsce w XVII i XVIII w.* (s. 139–148) i praca Bolesława Kumora *Projekt reorganizacji Kościoła w Rzeczypospolitej obojga Narodów z 1790 roku* (s. 107–111).

Do czasów zaboru pruskiego odnoszą się trzy rozprawy, które stanowią kolejny wątek badawczy związany z sytuacją Kościoła i narodu w niewoli. Znakoomite studium Lecha Trzeciakowskiego *Mieszczanstwo polskie w Wielkim Księstwie Poznańskim. Zarys problematyki* (s. 155–167) ukazuje zagadnienie wzrastającej roli tej klasy społecznej, ważne także dla badań nad dziejami Kościoła w tym czasie. Kolejna praca pióra Juliana Wojtkowskiego *Proces informacyjny Juliusza Dindera arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego, 1886–1890* (s. 187–196) omawia wnikliwie detale oceny kwalifikacji duchownego do godności biskupiej. Podobnej problematyce, aczkolwiek związanej z wydawaniem ocen przez władze zaborcze, jest poświęcony krótki artykuł Jerzego Kozłowskiego *Opinia władz pruskich o duchownych archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej na przełomie XIX i XX wieku* (s. 197–201).

Trzy kolejne studia, dotyczące wprawdzie okresu zaboru, obejmują także lata międzywojenne, sięgając w jednym wypadku współczesności. I tak artykuł Edwarda Nawrota przedstawia, dodając wykazy i mapy – *Duchowieństwo dekanatu ostrzeszowskiego w latach 1821–1945* (s. 169–185), następnie praca Hieronima Szatkowskiego ukazuje zagadnienie *160 lat czasopiśmiennictwa katolickiego w Wielkopolsce, 1836–1996* (s. 203–209), a tekst Bernarda Kołodzieja analizuje sprawę *Arcybiskupi Gniezna i Poznania w trosce o wychodźców do 1946 r.* (s. 211–223). Do okresu międzywojennego należy praca Jacka Biesiady *O zamierzonej Fundacji dla Niezamożnych Literatów Polskich im. ks. Ludwika Antoniego Wojtysia w Poznaniu z roku 1929* (s. 225–231), interesująca, choć kontrowersyjna odnośnie do decyzji jej zamieszczenia w Księdze Pamiątkowej. Zbyt wiele jest pytań bez odpowiedzi na tematy charakteru dochodów księdza fundatora, zaległości podatkowych oraz braku uregulowania sprawy spadkowej względem najbliższej jego rodziny. Z tych zresztą względów planowana Fundacja stała się jedynie zwykłym zamierzeniem.

Okupacyjny wątek badań nad sytuacją Kościoła katolickiego w Wielkopolsce prezentują dwie prace, które stanowią dalszy krok w kierunku wyświetlenia węzłowych problemów tego okresu. Do tej grupy należy artykuł Stanisława Nawrockiego *Konfiskata kościołów, budynków proboszczowskich oraz*

ziemi kościelnej podczas okupacji niemieckiej Wielkopolski w latach 1939–1945 (s. 233–242) oraz studium Czesława Łuczaka *Problematyka religijna w wielkopolskiej prasie konspiracyjnej w okresie niemieckiej okupacji, 1939–1945* (s. 243–249), praca o tyle ważna, że omawia zagadnienie mało dotąd znane w literaturze.

Ostatni wątek badań obejmuje problematykę z zakresu historiografii kościelnej. Należą tu trzy krótkie artykuły: Kazimierza Iłskiego *Historia Kościoła starożytnego w badaniach Melchiora Bulińskiego* (s. 251–257), autora *Historii Kościoła powszechnego* (t. I–VI, Warszawa 1860–1866), następnie Bogumiła S. Tomczaka *Wkład Edwarda Frankiewicza OFM w historiografię Wielkopolski* (s. 259–265), wybitnego przedstawiciela zakonu franciszkańskiego na polu naukowym oraz studium Szczepana Pieszczocha poświęcone jednemu z najwybitniejszych historyków Kościoła, księdzu profesorowi Józefowi Nowackiemu z Poznania (zm. 1964 r.), zasłużonemu także w dziedzinie patrologii – *Ksiądz Józef Nowacki jako patrolog* (s. 267–272).

Końcowym akcentem zestawu prac zamieszczonych w Księdze Pamiątkowej jest studium Zygmunta Zielińskiego *Wielka Nowenna na tle powojennych losów Kościoła w Polsce* (s. 273–283). Jest to kolejne i nowe zarazem spojrzenie na rolę tego dzieła Prymasa Tysiąclecia jako ruchu masowego, który wobec ofensywy komunistycznej, oferując alternatywę wartości związanych z katolicyzmem, wywarł ogromny wpływ na społeczeństwo. Była to wedle przekonującej tezy autora „swoista misja, która choć w nierównym stopniu, objęła jednak przeważającą część społeczeństwa”.

Finałem książki są dwie pozycje związane bezpośrednio z jej adresatem, ks. profesorem Marianem Banaszakiem. Jest to najpierw *Bibliografia* jego prac drukowanych, w zasadzie przezeń wcześniej przygotowana, która od 1957 r. obejmuje 626 pozycji (s. 287–319). Dominują biogramy i biografie duchownych archidiecezji poznańskiej i gnieźnieńskiej, następnie są artykuły i studia z historii Kościoła, zwłaszcza wielkopolskiego, publikowane w dużej mierze dla celów popularyzatorskich, są rozprawy i książki *stricte* naukowe, a zwieńczeniem jego dorobku naukowego jest nowa na gruncie polskim czterotomowa synteza dziejów – *Historia Kościoła katolickiego*, wydana w latach 1986–1992.

Drugą pozycją także autorstwa ks. M. Banaszaka jest *Autobiografia*, doprowadzona jedynie do końca 1963 r. (s. 321–400). Dalszą niejako część tej biografii podała Redakcja książki w formie kilkunastonicowego zarysu (s. 401–405). Podnosząc walory poznawcze tej *Autobiografii*, należy podkreślić jej dwie osobliwości. Jedną to jej duża objętość, liczy bowiem 80 stron druku, a druga bodaj ważniejsza zasadza się w tym, iż w sposób niesłychanie bezpośredni, rzetelny i obiektywny ukazuje autor dzieje swego życia analizowanego na szerokim tle kontekstu rodzinnego, typowego dla wielu podobnych wielkopolskich środowisk wiejskich. Są to detalicznie opowiedziane jego dzieje związane z okresem międzywojennym, okupacją znaczoną wysiedleniem i powrotami do stron rodzin-

nych oraz z pierwszym powojennym okresem nowej wówczas polskiej rzeczywistości ludowej, w ramach której – jak wskazuje *Autobiografia* – dokonywała się w podstawowej niejako fazie realizacja planów życiowych, od matury poprzez studia seminaryjne do początków pracy kapłańskiej i zarazem naukowej w dziedzinie historii Kościoła. A dalszy okres jego życia to – wedle zarysu jego biografii – lata wytężonej pracy badawczej, znaczonej imponującym dorobkiem, co było podstawą osiągnięcia najwyższych godności naukowych, zwłaszcza tytułu naukowego profesora zwyczajnego.

Kończąc prezentację Księgi Pamiątkowej, wypada podnieść jedną jeszcze uwagę, iż udział w tym edycyjnym przedsięwzięciu wielu wybitnych historyków, w tym profesorów zasłużonych na polu badań nad dziejami, świadczy o uznaniu, jakim cieszył się w środowiskach naukowych zmarły przedwcześnie ks. profesor Marian Banaszak. Jego bowiem duży dorobek naukowy w dziedzinie historii Kościoła zwłaszcza poznańskiego jest dowodem, iż należał do nieprzeciętnych badaczy, otaczanych szacunkiem i cieszących się uznaniem. Jest zatem rzeczą ze wszech miar zasadną, by dzieło jego życia naukowego znane było w jak najszerszych kręgach m.in. przez publikację niniejszej *sui generis* recenzji Księgi Pamiątkowej poświęconej jego pamięci.

Leonard Grochowski

Adam Krawiec, *Seksualność w średniowiecznej Polsce*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2000, str. 277 + 3 nlb.

Parę lat temu, amerykański mediewista, James Brundage, napisał w swojej książce *Law, Sex, and Christian Society*, że „każde społeczeństwo próbuje kontrolować seksualne zachowanie [...] Seksualność jest zbyt mocną i wybuchową siłą, żeby jakiegokolwiek społeczeństwo pozwalało swoim członkom na kompletną seksualną swobodę”. Jakiegokolwiek temat przywołujący pojęcie „seks” natychmiast wzbudza ciekawość, nawet u tych osób, które nie interesują się historią. W rzeczywistości jednak to kultura reguluje seksualność.

Na Zachodzie, już od paru dekad, historycy zajmują się historią seksualności. W historiografii polskiej Adam Krawiec z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, podjął ten temat, najpierw omawiając go w pracy doktorskiej, a następnie w swojej publikacji. Wyjaśnia, że historia Polski przez dłuższy czas znajdowała się na rozdrożu dwóch światów, że „prawie wszystkie opracowania, także odnoszące się w tytule do Europy, odzwierciedlają wszakże wyobrażenia autorów, redukujących pojęcie Europy do obszarów znajdujących się na zachód od niegdysiejszej »żelaznej kurtyny« i pomijają milczeniem obszary na wschód od Łaby”. Krawiec udowadnia w pracy, że historia Polski średniowiecznej miała również ważne miejsce w historii europejskiej. Jego praca jest wstępem do dal-